

KADI BURHANEDDİN'İ ANLAMAK: DİVANINDAKİ BAZI TABİRLERİN ÇÖZÜMLENMESİ*

UNDERSTANDING KADI BURHAN AL-DIN: ANALYSIS OF SOME EXPRESSIONS IN HIS DIVAN

Ahmet KAVAKLIYAZI * Öz

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü,
akavakliyazi@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7932-4272
Konya / TÜRKİYE

Kadı Burhaneddin (1345-1398), XIV. yüzyıl Türk edebiyatının Anadolu sahasındaki önemli temsilcilerinden biridir. Küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim almış, kadılık ve vezirlik gibi önemli devlet görevlerinde bulunmuş ve nihayetinde kendi hükümdarlığını ilan etmiştir. Mücadeleler içerisinde bir ömür geçiren Kadı Burhaneddin'in Türk dili ve edebiyatı için asıl önemi ise gazel, rubai ve tuyuğlardan oluşan Dîvân'ından ileri gelmektedir. Şairin âşıkâne bir tarzda yazılmış olan şiirleri, XIV. yüzyılda henüz kuruluş aşamasında bulunan Divan şiiri için önem arz etmektedir. Çünkü bu şiirlerde çok belirgin bir şekilde kendini gösteren lirizm, Kadı Burhaneddin'in Divan şiirinin önde gelen isimleri arasında anılmasına; hatta bu şiirin kurucularından sayılmasına vesile olmuştur. Bununla birlikte onun şiirleri; dili, tek nüsha olan Dîvân'ının imlası, barındırdığı ince hayaller ve maddi kültür öğeleri gibi birtakım etkenler dolayısıyla ilk bakışta kolayca anlaşılabilir gibi görünür. Bunda onun âlim kişiliğinin etkili olduğu da söylenilebilir. Bu çalışmada ilk önce, şairin Dîvân'ında geçen tabirleri konu edinen çalışmalardan kısaca bahsedilmiş; sonra tespit edilen otuz yedi tabirden on dokuzunun manası çeşitli kaynaklardan yararlanılarak verilmiştir. Geriye kalan ve çalışmanın esasını oluşturan on sekiz tabir ise anlamca daha geniş biçimde çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmayla, tabirlerin çözümlenmesinin bir divanın anlaşılmasındaki rolüne dikkat çekmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Divan şiiri, XIV. yüzyıl,
Kadı Burhaneddin, tabirler

Keywords

Divan poetry, 14th century,
Kadi Burhan al-Din, expressions

Abstract

Kadi Burhan al-Din (1345-1398) is one of the most important representatives of Turkish literature in Anatolia during the 14th century. He received a good education since his earlier ages; he held important state offices as qadi and vizier; and finally, he declared his own sovereignty. The real importance of Kadi Burhan al-Din, who lived a life of challenges, for Turkish language and literature is his Dîvân that is comprised of ghazals, rubais and tuyuğs. Poems of the poet that were written in a troubadour-like style are important for Divan poetry which was still at its preliminary stages in the 14th century. Because lyricism, which is very prominent in these poems, lead to Kadi Burhan al-Din becoming one of the most prominent names in Divan poetry and even one of the founders of this style of poetry. In addition, his poems seem at the first glance as hard to understand due to certain factors such as

Başvuru/Submitted: 07/02/2022

Kabul/Accepted: 15/11/2022

* Bu çalışma, 24-25 Aralık 2021 tarihlerinde Konya'da düzenlenen Yunus Emre ve Türkçe Yılı Anısına Uluslararası XIII - XIV YY. Anadolu'nun İrfan Çağı Sempozyumu'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

his language, the spelling in the only copy of *Divân*, fine imagination and elements of material culture. It can be argued that his scholarly personality affected this. Firstly, in this study, the studies that analyzed the expressions in *Divân* of the poet were mentioned briefly, and then, the meaning of 19 out of 37 expressions were described by utilizing various sources. The remaining 18 expressions that comprise the core of the study were tried to be analyzed in a broader meaning. With this study, the aim has been to draw attention to the role of analysis of expressions in understanding a *divan*.

GİRİŞ

DÎVÂN VE DÎVÂN'DA GEÇEN TABİRLER HAKKINDA

Kadı Burhaneddin'e edebî anlamda şöret kazandıran en önemli eseri *Dîvân'*ıdır. Eser 1394 yılında, yani şair hayattayken hattat Halil b. Ahmed tarafından istinsah edilmiştir. Eserin tek nüshası British Library'de Or. 4126 numarada kayıtlı bulunmaktadır.¹ Bu tek nüshadan *Dîvân*, bugüne kadar üç kez tıpkıbasım olarak neşredilmiştir. İlk basım, 1944'te TDK tarafından; ikinci basım 2019'da Hatice Özdil tarafından hazırlanmış ve Bitlis Eren Üniversitesince yapılmıştır. Üçüncü ve son basım ise 2020 yılında yine TDK'ce gerçekleştirilmiştir.² *Dîvân'*ın yeni harfli metnini Muharrem Ergin hazırlamış ve bu çalışma 1980'de İÜ Edebiyat Fakültesince yayımlanmıştır.

TDK'nin (2020) tıpkıbasım neşrinin giriş kısmında verilen bilgilere göre şairin *Dîvân'*ında 1294 gazel, 19 rubai ve 117 tuyuğ bulunmaktadır.³ *Kadı Burhaneddin Dîvânı* gerek dili gerekse muhtevası yönüyle hayli zengin sayılabilecek bir niteliktedir. Dolayısıyla eserin hem söz varlığı hem de kültürel öğeler bakımından incelenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda *Dîvân'*da tabirlerin, deyimlerin ve terimlerin kullanımında da dikkate değer bir çeşitlilik ve zenginlik bulunduğu görülmektedir. Söz gelimi tasavvufi söyleyişlere, savaşla ilgili deyişlere, mahalli ifadelerle, halk kültürü ile ilgili hususlara, sosyal hayatla ve hukukla ilgili ögelere; satranç, musikî ve gök bilimiyle ilgili terimlere *Dîvân'*da sıkça rastlandığını söylemek mümkündür.

DÎVÂN'DAKİ TABİRLERİ (DEYİMLERİ) KONU EDİNEREN BAZI ÇALIŞMALAR

Konuyla ilgili çalışmalardan söz etmeden önce *tabir* ile *deyim* lafızlarının anlam bakımından birbirinin yerine kullanılabildiğine, pek çok sözlükte bu iki kelimenin birbiri ile karşılandığına dikkat çekmek yerinde olacaktır.⁴ Bu çalışmada ele alınan sözler, anlam bakımından biraz daha geniş biçimde açıklanabilecek nitelikte olduğu için *tabir* lafzı tercih edilmiştir.

Gerek dile gerekse muhtevaya dayalı Divan şiiri çalışmalarında Kadı Burhaneddin, tanıklığına en çok başvuru alan şairler arasındadır. Şairin divanındaki deyimleri doğrudan veya dolaylı olarak konu alan pek çok çalışmaya rastlanmaktadır. Burada doğrudan deyimleri ele alan birkaç çalışmadan bahsedilecektir.

İlk olarak Müjgân Üçer'in (1997) *Kadı Burhaneddin Divanı'ndaki Atasözleri ve Deyimler Üzerine* başlıklı çalışması dikkat çekmektedir. Bu çalışmada deyimler "*Sivas'ta kullanılan, mahalli özellik taşıyan deyimler*" ve "*Sivas'ta ve diğer yörelerimizde de kullanılan deyimler*" şeklinde iki başlık altında tespit edilmiştir. İlk başlık altında 69 deyim,

¹ Bazı kaynaklarda British Museum'da olduğu belirtilmesine rağmen *Dîvân*, müzeden taşınmış olup günümüzde aynı numara ile British Library'de bulunmaktadır. Bu konuya dair bilgi için bk. Özdil, 2019, s. III.

² *Dîvân'*ın son iki tıpkıbasımı ile ilgili Ertuğrul Alemdar (2020) tarafından bir tanıtım yazısı yayımlanmıştır.

³ Bu kısımda ayrıca gazellerin bir kısmının tekrarlı olduğu; mükerrer gazel sayısının 27, rubai sayısının 1 olduğu da belirtilmiştir. Gazel sayısı 1294 olarak belirtilirken tuyuğlardaki bir gazel ile şairin *Câmi'ü'n-Nezâ'ir*'de bulunan gazeli de dâhil edilmiştir.

⁴ *Deyim* sözünün dil devriminden önce *tabir* lafzı ile karşılanması hakkında bk. Eyüboğlu, 1975, C 2, s. V.

bunların anlamlarına ve örnek beyitlere yer verilmiştir. İkinci başlık altında ise, anlamları açıklanmadan, 304 deyime yer verilmiş; bunların geçtiği beyitlerden yalnızca birer tanesinin numarası belirtilmiştir.

Bir başka çalışma ise Yağmur Kartal'ın (2020) hazırladığı *14. Yüzyıl Anadolu Sahası Şairlerinden Kadı Burhaneddin, Ahmedî ve Hoca Dehhânî'de Atasözleri ve Deyimler* başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada şairin divanında geçen 70 civarında deyim tespit edilmiş ve bu deyimlerin geçtiği beyitler örneklendirilmiştir.

Mehmet Kırbıyık'ın (2018) *Kadı Burhaneddin'in Şiirlerinde Savaş ile İlgili Hususlar*, Fatih Bakırcı'nın (2018) *Kadı Burhaneddin Divanı'nda Okçulukla İlgili Unsurlar* ve Hatice Özdi'l'in (2018) *Kadı Burhaneddin Divanı'nda Toprak İle İlgili Hâksâr İfadesinin Kullanımı ve Düşündürdükleri* adlı makaleleri de belli bir temayla ilgili deyimlerin ele alındığı çalışmalara örnek olarak gösterilebilir.⁵

ÇALIŞMA KAPSAMINDA BELİRLENEN TABİRLER

Şairin divanında geçen deyimleri konu edinen ve önceki başlık altında değinilen çalışmalarda ele alınmayan veya anlam bakımından yeterince üzerinde durulmayan tabirler bu çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir. İncelemeye konu olan tabirler iki grup hâlinde ele alınmıştır. Birinci grupta, kaynaklarda (sözlük ve çeşitli yayımlarda) bulunan ve anlamları ile ilgili açıklamalara tesadüf edilebilen tabirlere yer verilmiştir. İkinci grupta ise çeşitli kaynaklar vasıtasıyla çözümlemesi tarafımızca yapılan tabirlere yer verilmiştir.

Kaynaklarda Tespit Edilen Tabirler

Bu gruba dâhil ettiğimiz on dokuz tabir bulunmaktadır. Aşağıda bunların manaları sözlükler ile çeşitli çalışmalardan yararlanılarak verilmiş ve bazı eklemelerde bulunulmuştur. Tabirlerin geçtiği beyitlerden yalnızca biri buraya örnek olarak alınmış, ele alınan tabir birden fazla beyitte geçiyorsa diğerleri dipnotta belirtilmiştir:

i) ağız ağız:⁶ “tekrar tekrar, defalarca, art arda” (Şentürk, 2016, s. 140). Bu tabir, geçtiği yerlerde “di-, söyle-, hadîs it-, rivâyet kıl-, râz ele gir-, râz ol-” fiilleriyle birlikte kullanılmıştır. Çoğunlukla da “sır/râz” kelimeleriyle anlam ilgisi kurulmuştur.⁷ Dolayısıyla “gizlice, başkaları duymadan (söyleşmek)” manasında da kullanıldığını söylemek mümkündür:

Nola **ağız ağız** sinûn-ile hadîş idem

Şimdi biri birine söyledi gül güle (147/5, 34v)⁸

ii) ak ve kara:⁹ 1. “Dünyaya ait nesnelere kastetmek üzere kullanılır.” (Şentürk, 2016, s. 190). “Ak ve kara” tabirine bu mana verildiğinde tasavvufi yorumlara kapı

⁵ Doğrudan tabirleri konu edinmese de *Divân*'da geçen bazı kelime ve kelime gruplarının okunuşları ile ilgili teklifler sunarak eserin anlaşılmasına katkı sağlamasından dolayı Hatice Tören'in (2000) ve Zeki Kaymaz'ın (2021a, 2021b) makaleleri de burada zikredilebilir.

⁶ Ayrıca bk. 147/5, 151/2, 273/4, 328/2, 526/7, 644/4, 802/3, 993/5, 1074/5, 1076/7, 1254/3, 1373.

⁷ Tabirin geçtiği on iki beyitten yedisinde *sır* ve *râz* kelimeleri geçmektedir.

⁸ Parantez içinde ilk olarak Muharrem Ergin (1980) neşrine göre şiir ve beyit numarası verilmiş, daha sonra tanık olarak verilen beytin *Kadı Burhaneddin Divânı*'nın TDK (2020) tarafından yapılan tıpkıbasımında bulunduğu varak ve sayfa numarası gösterilmiştir. Bu çalışmada metinle ilgili göndermeler bu iki kaynağa yapılmıştır.

aralanmaktadır. Örneğin şu beyitte söz konusu tabir ile tasavvuftaki “kesret” terimi kastedilmiş olmalıdır:

Garaz **ahda** **karada** yoḥ yār-ıla birlik isterler

Şol ahlıḥ ki rızāsı yoḥ yāruñ anda döne çara (58/3, 15v)

2. “*Siyah ve beyazlığı ile öne çıkan nesnelere hakkında kullanılır.*” (Şentürk, 2016, s. 190). Özellikle bu iki rengin bir arada bulunması dolayısıyla “göz” ve zıt renk ifade etmeleri dolayısıyla “saç-yüz, saç-yanak” ikilileri ile bu tabir arasında anlam ilgisi kurulmuştur:

Şehā şehlä gözüñ-içün diyümezem ben **ah** **çara**

Ne zülf ola meger ol göze bir ağ-ıla göz çara (58/1, 15r)

iii) ayyûka irürmek: “*Bir şeyin çok yüksekte olduğunu ifade etmek için kullanılır.*” (Şentürk, 2016, s. 505). *Kâmûs Tercemesi*’nde belirtildiğine göre Ayyûk, kırmızı şuleli bir yıldızın ismidir. Kehkeşân’ın daima sağ tarafında bulunur, Süreyyâ ardınca gider; ancak ondan ileri geçmez. Deberân ismi verilen yıldızlar ile Süreyyâ’nın arasında bulunması dolayısıyla bunların görüşmelerine engel olduğu için “Ayyûk” olarak adlandırılmıştır (Mütercim Âsım, 1305, C 3, s. 970). Nitekim *avk* (عوق), bir kimseyi bir işten alıkoymak manasına gelmektedir (s. 968). “Ayyûka irürmek” tabirinin geçtiği beyitte ise, *Kâmûs Tercemesi*’ndeki açıklamadan farklı bir hayal söz konusudur. Şair, gönül ateşini Ayyûk’a ulaştırmaya çalışmakta, ancak dört tarafı Deberân’la çevrili olduğu için bunda başarılı olamamaktadır. Dolayısıyla Ayyûk “ma’şûk”, Deberân ise “rakip” konumuna yerleştirilmiş gibidir:

‘**Ayyûka irüreydi** gönülüm bu odmı

İllâ ki nidem çevre yanumda Deberândur (938/7, 206v)

iv) baş oynamak:¹⁰ “*hayatını tehlikeye koymak, canını feda etmekten çekinmemek*” (Tanyeri, 1999, s. 54). “Ser oynamak, baş ü cân oynamak, cân oynamak” gibi biçimlerde de ifade edilmektedir:

Niçe bir çarşumuza göz-ile kaç oynadısar

Kaçan-ısa bu yola cân-ıla **baş oynadısar** (379/1, 87v)

v) bâzârı germ etmek: “*pazarı kızıştırmak (bâzâr germ kerdem)*” (Tokmak, 2001, s. 189-90); “*Pazarın tîz ü germ olması kızışmasından, sürümünden kinayedir.*” (Şükûn, 1984, s. 242). Farsçadaki *germ şoden* fiilinin bir manası da “*pazarın canlı ve hareketli olması*”dır (Steingass, 2005, s. 1084):

Bâzârımı germ idem zârîlîg-ıla saña

Zârümdan eger dilber bîzâr-ısa ne kılam (19/2, 7r)

vi) bekrî (bekrûy):¹¹ “*Çok içen, içkiye düşkün, meyhane kapısından ayrılmayan kimseler için kullanılan bir tabirdir.*” (Şentürk, 2017, s. 160). Steingass sözlüğünde بکروی (bakrawi)

⁹ İkinci manadaki diğer kullanımlar için bk. 168/3, 410/3, 343/2, 886/3, 1118/2.

¹⁰ Mustafa Sefa Çakır’ın klasik şiirimizde “baş oynamak” deyimini konu edinen bir çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada tabirin *Kadı Burhaneddin Divânı*’ndaki kullanımına da değinilmiş, geçtiği yerler anlamlarına göre iki gruba ayrılarak belirtilmiştir (2021, s. 53-54). Buna göre, tabirin divanda geçtiği yerler bazı ilavelerle şöyle sıralanabilir: 21/9, 25/6, 128/6, 303/1, 366/7, 379/5, 503/2, 1010/6, 1027/1, 1088/5, 1254/3, 1255/5, 1295/6, 1298/1, 1298/5, 1394, 1405.

¹¹ Kelime hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek için bk. Eren, 2020, s. 58-59.

için *çok içen kimse* manası verilebilecek “a great drinker” karşılığı yer almaktadır (2005, s. 195). *Lugat-nâme*'de ise bu kelimeye “çok şarap içen (بسیار شرابخوار)” manası verilmiştir (Dehkhodâ, 1998, s. 4920):

Bekrüyam çünkü gözünden mey çekerem dün ü gün

Şüfiyem çünkü lebünden kând u hâl vâ urmuşam (635/4, 142v)

vii) diş kısmak: “dudakla sus işareti yapmak, susturmak” (TDK, 2009, s. 1185; Özyaşamış Şakar, 2021, s. 116). Ayrıca “ağız açmamak, ağız dil vermemek, sesini çıkarmamak, sessizliğe bürünmek, konuşmamak” gibi manalara da gelmektedir (Kara & Karadoğan, 2014, s. 64). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*'nda da bu tabir ele alınmış ve bir susma işareti olarak anlaşıldığı belirtilmiştir (Şentürk, 2019, s. 233):

Ḳaddün-ile dil sözi dirâz ide dilerdi

Diş kısdı ağızuñ hele ĩcâz ele aldı (1066/5, 234v)

viii) dîvâna yazılmak:¹² “Şiir geleneğinde sevgilinin binlerce âşığı olması bakımından bunlar arasında güya itibar görenleri ifade etmek üzere kullanıldığı görülmektedir.” (Şentürk, 2019, s. 73). Bu tabirin geçtiği beyitlerde “dîvâna - dîvâne” şeklinde cinas oluşturulması dikkat çekicidir. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*'nda, söz konusu tabirin geçtiği beyitlerde “dîvâne” kelimesinin kullanımının darüşşifalarda delillerin kaydedildiği defterleri ima için olabileceği belirtilmektedir (Şentürk, 2019, s. 73):

Şehâ sevdâyî oldum zülfüñ-ile

Yazıldum şimdi **dîvâna** degül mi (490/7, 110v)

ix) elif çî nedâred: “Elifte bir şey yok. Eskiden mekteplerde harflerin şekilleri çocukların akıllarında kalsın diye hep bir ağızdan, basit fakat güzel bir besteye ‘Elifte bir şey yok, be altında bir nokta...’ tekerlemesi söylenirdi.” (Gölpınarlı, 2004, s. 108). Şair, bu tabiri kullanarak aynı zamanda bu geleneğe telmihte bulunmaktadır:

Bilüñ-ile yüzüñi göreliden

Elif çî nedâred dimezem dañı (1247/2, 275r)

x) göz gûşesi:¹³ *Burhân-ı Katî*'da “peygûle” maddesinde “Köşe ve bucak manasındadır. Hâssaten gûşe-i çeşm manasındadır ki göz pınarı tabir olunur.” açıklaması yer almaktadır (Mütercim Âsım Efendi, 2009, s. 599). Buradan “göz gûşesi”nin “göz pınarı” olduğu anlaşılmaktadır. *Göz pınarı* tabirine *Tarama Sözlüğü*'nde “gözün burun tarafındaki köşesi” manası verilmiştir (TDK, 2009, s. 1830). Mekân belirten bir ifade olarak geçtiği beyitlerde genellikle “mihman (konuk)” kelimesi ile birlikte kullanılması dikkat çekicidir:

Gözün gûşesini görüp mücâvir oldı dil anda

Oñuña dañı oñ direm niçe ki anda mihmānam (325/3, 74v)

¹² Ayrıca bk. 244/6, 644/1, 1016/1.

¹³ Ayrıca bk. 405/6, 422/5, 522/7, 617/5, 660/2, 665/7, 730/3, 903/5, 992/7, 1117/3, 1181/4, 1194/6, 1209/6, 1218/4, 1313/8.

xi) hamâyıl andı içmek:¹⁴ “muska üzerine yemin etmek” (Kazan Nas, 2017, s. 146). *Hamâyıl* “boyuna asılan muska, kılıç bağı, pazubend” gibi anlamlara gelir (Onay, 2000, s. 231). Hamâyıl andı içmek, bir yemin etme biçimi olarak ifade edilmektedir:

Hamâyıl andını içdüm nigârâ sâ^cidüñ-içün

Öpeyim sâkî sâkını kefaretdür kefaretdür (158/2, 37r)

xii) kapı bağlamak:¹⁵ “1. kapı kilitlemek, kapı kapatmak 2. bir kimseyle görüşmeyi, ilişkiyi kesmek, kabul etmemek” (Özyaşamış Şakar, 2021, s. 191). Genellikle “kapu kakmak, feth-i bâb, halka-i der, halka-i der kakmak” gibi sözlerle tezat oluşturacak biçimde kullanılmıştır:

ķapusını ben bağlar-ısam ol yaña

Gīsūları ħalkası ķapu ķaķısar āķir (51/3, 14r)

xiii) kıl yarmak:¹⁶ “herhangi bir işin inceliklerini bilerek titiz davranmak, çok dikkatle en küçük ayrıntısına kadar titizce incelemek” (Özyaşamış Şakar, 2021, s. 202). Bu tabir, Farsçadaki “mû-şikâf” sözünü akla getirmektedir. Nitekim “mû-şikâf” da “kıl yaran, kılı kırk yaran, müdakkik” manalarına gelmekte olup “dikkat-i nazar sahibinden kinaye olarak kullanılır.” (Mehmed Salâhî, 2019, C 2, s. 550). “Kıl yarmak” tabirinin geçtiği beyitlerde -genellikle- sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan “bel” söz konusu edilmiştir:

Kıl yarar cānum ki ire biline

İnce yola girmege yār isderem (11/12, 5r)

xiv) kıyma göz/gözi kıymalı:¹⁷ “çekik, koyu ela göz; süzgülün göz” (Özyaşamış Şakar, 2021, s. 205). *Kıymak* fiilinin “adama sitem” (Ahmet Vefik Paşa, 2000, s. 238), “zulmetmek” (Ünlü, 2013, s. 629) vb. anlamları da bulunmaktadır. Bu anlamlara çağrışımında bulunularak “gözler” e yaralayıcılık vasfı yüklendiği söylenebilir:

Ne ķıydı cānuma bu ķaşları ulaşuħlu

Ki fūrķata şala diler bu gözi ķıymalı (241/4, 55v)

xv) kulaħa halka geķürmek: “Halka be-gûş” şeklinde yaygın olarak bilinen tabirdir. Eskiden Doħu ũlkelerinde esirlerin kulaklarına birer halka takmak âdetmiş. Dolayısıyla bu tabir, edebiyatımızda “esir, azat kabul etmez köle” manasıyla kullanılmıştır (Onay, 2000, s. 230; Şemseddin Sami, 2020, s. 458):

ķulaħ deliben ħalka ķulaħa geķüreydük

Bir bencileyin dũnyāda bed-nām ele girse (440/4, 100r)

xvi) samana saymamak:¹⁸ “çöp kadar değer vermemek” (TDK, 2009, s. 3289). “Deħersiz bir nesne” ifadesi olarak *saman*, geçtiği beyitlerde “servet, zenginlik” manalarına gelen Farsça *sâmân* kelimesi ile cinaslı kullanılmıştır:

¹⁴ Ayrıca bk. 160/3, 166/5, 745/3, 1156/4.

¹⁵ Ayrıca bk. 239/3, 267/4, 348/4, 827/3.

¹⁶ Ayrıca bk. 137/2, 187/4, 289/8, 873/3, 1286/2.

¹⁷ Ayrıca bk. 291/3, 1133/4.

¹⁸ Ayrıca bk. 654/1, 822/3.

Senden çü dirîği yoĥ vaşluñı dirîğ itme

Cânın **samana saymaz** nev bî-ser ü sāmāna (240/8, 55v)

xvii) sol ağızlu: “aksi, ters konuşan, kötü sözler söyleyen, şom ağızlı” (TDK, 2009, s. 3504; Özyaşamış Şakar, 2021, s. 247). *Sol* kelimesine *Tarama Sözlüğü*’nde “aksi, ters, çarpık” manaları verilmiştir (2009, s. 3504). Dolayısıyla bir uğursuzluk ifadesi olarak *sol*, “sağ” kelimesi ile tezat oluşturacak biçimde kullanılmıştır:

Şol ağızlu ne gerekse söylesün

Hasta gözin ben bilürem sağdur (937/2, 206r)

xviii) zer-i Ca’ferî:¹⁹ “Halisü’l-ayar altındır ki mağşuş olmaya. Ca’fer nam kimyagere mensuptur. Bazılar dediler ki Ca’fer-i Bermekî zamanına gelince mağşuş altına sikke vurulurdu. Ca’fer-i mezbur men edip halis altına sikke vurdular. Ondan sonra halis altını ona nisbet eylediler.” (Mütercim Âsım Efendi, 2009, s. 838). Saf altın manasında ve gözyaşı için benzetme ögesi olarak kullanılmıştır:

Ben Hüseyñî cân virürem görelî vech-i ĥasen

Gör ne düzmişdür yaşum bu yüzde **zerr-i Ca’ferî** (18/2, 6v)

xix) zîre be-Kirmân:²⁰ “Kirmân’a kimyon götürmek; faydasız iş yapmaktan kinayedir.” (İpek, 2019, s. 115-16); “Zîre be-Kirmân me-ber: Türkîde ‘Tarhuncuya tarhun satma!’ dedikleri meseldir.” (Şu’ûrî Hasan Efendi, 2019, s. 254). İran’da günümüzde hâlen kullanılan bir tabirdir:

Müşgi qarınca ayağı düzdi ĥaṭı anun

Gīsûsı dir **zîre be-Kirmân** biĥaṭṭihi (122/7, 29r)

Çözümlemesi Yapılan Tabirler

Bu grup kapsamında ele alınan on sekiz tabirin manası, çeşitli kaynakların yardımıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Üzerinde durulan tabir, birden fazla beyitte geçiyorsa -anlam farklılığı bulunmadığı takdirde- örnek teşkil etmesi bakımından bu beyitlerden yalnızca biri açıklanmıştır:

i) âhen-i Şîrâzî: “Şiraz demiri”

Bu tabir, Şiraz’ın demir imal edilen bir yer olarak bilindiğini akla getirmektedir. Şehrin bu özelliğiyle ilgili doğrudan bir bilgiye rastlanmıyorsa da geçmişte silah imaline mahsus atölye ve tezgâhlarının bulunduğu (Ahmet Rifat, 2004, C 4, s. 163); kesici, yaralayıcı silahların (esliha-i câriha) üretimi ile meşhur olduğu (Şemseddin Sami, 1996, s. 2895) kaydedilmiştir. “Şiraz demiri” tabirinin kullanılması, şehre dair bu tarihî bilgilerden ileri geliyor olsa gerektir:

¹⁹ Ayrıca bk. 9/5, 1305/2.

²⁰ Abdulluttalip İpek’in klasik şiirimizde “zîre be-Kirmân”ın kullanımını konu edinen bir çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada tespit edildiği üzere söz konusu tabir, en çok Kadı Burhaneddin’in şiirlerinde geçmektedir. Aynı çalışmada “zîre be-Kirmân”ın bu şairin divanındaki kullanımları da ele alınmıştır (2019, s. 116-17). Yukarıya aldığımız örnek dışında bu tabirin Dîvân’da geçtiği diğer şiirler şöyledir: 157/10, 256/3, 317/3, 405/1, 585/5, 622/9, 850/5, 852/5, 901/7, 929/8, 948/3, 1041/9, 1152/5, 1179/3, 1209/8, 1374.

Cevrûn taşını gönülüne niçe atarsın

Bir sırça-durur **âhen-i Şîrâzî** degüldür (34/3, 10v)

Bu beyitte şair, sevgilinin cefasını bir taşa benzetirken kendi gönlünü de cama benzetmiş ve taş ile cam arasında sağlamlık-kırılğanlık tezağı oluşturmuştur. Gönlünün Şîraz demirinden yapılmadığını, aksine bir cam gibi kırılğan olduğunu; dolayısıyla cefa taşlarına daha fazla dayanamayarak paramparça olacağını ifade etmektedir.

ii) bâd-ı kıblî: “kible yeli”²¹

Kible yeli, bugünkü adıyla lodos, güneyden esen bir rüzgârdır. Halk arasında “*ak yel, boz yel, kaba yel*” olarak da bilinmektedir. Lodos, nemli esen bir rüzgâr olup beraberinde yağmur getirir. Bu rüzgârın peşi sıra yağmurun geleceğı hususu, “*Lodosun gözü yaşlı olur.*” (Aksoy, 1988, s. 384) örneğinde olduğu gibi atasözlerinde de geçmektedir:

Bâd-ı kıblî esdi gönlüme neçün dökme ye yaş

Nirde gördüñ öyle yilini ki_ anuñ seyl-âbı yoğ (371/4, 85v)

Şair burada gözlerinden çokça yaşlar dökülmesini, gönlüne doğru esen kible yeline bağlamaktadır. Nitekim öğle vaktinde esen rüzgârın ardından yağmur yağmaması beklen(e)mez. Dolayısıyla onun da gözlerinden sel gibi yaşların dökülmesi kaçınılmazdır.

Kible rüzgârının esmesi ile çokça yağmur yağması arasındaki bağlantı, Necâtî Bey’in bir beytinde de işlenmektedir: *İşigüñde âhum işiden döker göz yaşların / Nitekim kible yili esse firâvân yağdurur* (Şentürk, 2016, s. 170).

iii) degnel göz: “isabetli göz, kem nazar edici göz”

Degnel (degenek, değnek), *Tarama Sözlüğü*’nde “*değen, dokunan, isabet eden*” anlamları ile karşılanmıştır. Kelimenin tanıklarına bakıldığında ise “gözü degnek” kimse için Arapçada “el-’âin, en-nâfis”, Farsçada ise “şûr-çeşm” sözlerinin kullanıldığı görülmektedir (TDK, 2009, s. 1050). “El-’âin”e *Vankulu Lugati*’nde “*Yavuz gözle nazar edici kimseye dahi derler.*” manası verilirken (Vankulu Mehmed Efendi, 2015, s. 2295) “en-nâfis”, *Kâmûs Tercemesi*’nde “*Gözü değer olan kimseye denir.*” şeklinde açıklanmıştır (Mütercim Âsım, 1305, C 2, s. 1032). Bu sözlerin Farsçadaki karşılığı olan “şûr-çeşm” tamlaması ise *Ferheng-i Şu’ûrî*’de “*gözü değen âdem yani gözünden çeşm-zahm vâki ola*” anlamıyla yer almaktadır (Şu’ûrî Hasan Efendi, 2019, s. 2493). Dolayısıyla *Tarama Sözlüğü*’ndeki tanıklardan hareketle “değnel göz” tamlamasının “isabetli göz, nazar değdiren göz” manaları ile karşılanması mümkündür:

Ben °ıyd iderem her gice gisûları-y-ıla

Degnel²² gözi bizden dileğüm ol ki ba°id it (682/2, 152v)

²¹ M. Hanefi Yontar’ın *Kadı Burhaneddin Dîvânı* ile ilgili tahlil çalışmasında bu tabire bir rüzgâr çeşidi olarak yer verilmiştir. İlgili madde için bk. Yontar, 1995, 492-93.

²² Muharrem Ergin neşrinde “değnek” şeklinde okunmuştur (1980, s. 269). Ancak TDK’nin (2020) tıpkıbasım neşrine bakıldığında kelimenin son harfininden dolayı “degnel” okunması kanaatimizce daha doğrudur.

Bu beyitte şair, sevgilinin saçları ile her gece bayram ettiğini; yani neşe ve mutluluk içinde olduğunu dile getirmektedir. İlk mısradaki, gecenin karanlığı ile sevgilinin saçlarının siyahlığı arasında kurulan renk ilgisi göze çarpmaktadır. İkinci mısradaki bir temennide bulunma söz konusudur. Şairin Hak'tan dileği, kötü bakışlı ve gözü değer kimselerin kendilerinden uzak olmasıdır. Çünkü kötü nazarla bakacak kimse, onun bu mesut hâlinin sona ermesine sebep olabilir.

iv) hûn-ı Siyâvûş: “Siyavuş’un kanı; kardeş kanı”

Siyavuş, İran’ın mitolojik kahramanlarından biri olup hakkındaki efsanevi rivayetler en geniş şekilde Firdevsî’nin *Şah-nâme*’sinde yer almaktadır. Buradaki anlatıya göre Siyavuş, kışkırtma sonucu haksız yere Turan ülkesinin padişahı Efrasyab tarafından öldürülmüştür. İran mitolojisinde Siyavuş bundan ötürü mazlumluğun ve masumluğun sembolü olmuştur. Onun haksız yere dökülen kanından her bahar ırmak kenarında “per-i Siyâvûşân” veya “hûn-ı Siyâvûşân” adı verilen bir çiçek açtığı inanışı vardır (Örs, 2009, C 37, s. 308-09). Hûn-ı Siyâvûş, bu mitolojik hikâyeye göre “kardeş kanı” adı verilen kırmızı renkli bir bitkinin ismidir. Arapçası ise “demu’l-ahaveyn”dir (Şükûn, 1984, s. 830; Ahmet Vefik Paşa, 2000, s. 214; Mütercim Âsım Efendi, 2009, s. 370).

Tuḫaḫlaruñ alduḫları cānı üleşimez

Düşmiş hele aralarına **hûn-ı Siyâvûş** (729/3, 163v)

Bu beyte göre sevgilinin dudakları şairin canını almış, ancak bu canın paylaşımında anlaşmazlığa düşmüştür. Beyitte dudaklar iki kardeş gibi düşünülerek kişileştirilmiştir. Can paylaşımındaki anlaşmazlıktan ötürü, iki dudak arasında kardeş kanı dökülecek gibidir. “Hûn-ı Siyâvûş” burada “kardeş kanı” manasıyla gerçek anlamda kullanılmıştır. Kırmızı renkli bir bitki oluşu, ancak dudaklar ile arasında bir renk ilgisi kurulduğunda akla getirilebilir.

v) kağan aslan:²³ “kızgın, kükremiş, çok öfkeli aslan”²⁴

Tarama Sözlüğü’nde verilen iki tanıktan (TDK, 2009, s. 2160-61) bu tabirin *Dede Korkut Kitabı*’nda da geçtiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde *Lugat-i Ni’metu’llah*’ta “kağan / kağığan arslan” tabiri, Farsça “şîr-i jiyân” tamlamasının karşılığı olarak gösterilmiştir (Ni’metu’llâh Ahmed, 2015, s. 356). “Kağan” kelimesi, “kakımak: öfkelenmek, kızmak” kelimesinden türemiş olmalıdır:

Seni ben sevmişem şâhâ vü ölince seviserem

Kağan aslan bu bîşede nicesi ḳorḫa °af°afdan (612/6, 137v)

²³ Ayrıca bk. 1395, 1445.

²⁴ Bu tabirin, yakın zamanda Nusret Gedik (2022) tarafından neşri yapılan *Tâli’î Dîvânı*’nda da geçtiği görülmektedir. Tâli’î, Necâtî Bey’in yakın arkadaşı olup 15. asrın kudretli şairlerinden biridir. Söz konusu beyit şöyledir: *Bâdeyle ğam u mîhnet-i devrâmı başarılar / Âl-ile erenler kağan arslanı başarılar* (s. 102). *Dîvân* neşrinin sonunda bulunan “Açıklama ve Notlar” kısmında “kağan arslan”la ilgili bazı açıklamalara yer verilmiştir. Söz konusu kısımda bu tabire, Orhan Şaik Gökyay’a atıfla, “çölde sürüden ayrı, tek başına dolaşan, başına buyruk aslan” manası da verilmiştir. Ayrıca tabirin Hayretî ve Hayalî divanlarındaki kullanımlarına da değinilmiştir (s. 222).

Bu beyitte şair, sevgiliyi bir sultan gibi düşünerek ona seslenmektedir. Onu sevdiğini ve ölene kadar da seveceğini dile getiren şair, kendini kükremiş bir aslana benzeterek korkusuzluğunu vurgulamaktadır. Nasıl ki kükremiş bir aslanı ormanda hiçbir şey korkutamazsa şairi de sevgilinin yolundan hiçbir şey alıkoyamayacaktır.

vi) kanı suya ve suyu kana dönmek:²⁵ “çok ızdırıp ve acı çekmek”

Dîvân' da sıkça karşılaşılan tabirlerden biridir. Bu tabir, farklı lafızlarla karşılanmış olsa da esasen “ciğer/yürek kanının suya, suyun (gözyaşının) da kana dönmesi” şeklinde ifade edilebilir. Bu durum, ilk bakışta tezat gibi görünse de aslında bir neticenin başka bir hâlin sebebi olmasını belirtmektedir.

Klasik edebiyatta vücuttaki kanın kaynağının ciğer olduğu ve ciğerin erimesi ile kan oluştuğu inancı vardır. Ciğer kanı gözyaşına karışarak vücuttan atılır (Tarlan, 1998, s. 200, 308, 556). Yürekteki kanın suya dönüşmesi, gözyaşının kanlı bir şekilde akması; çokça ızdırıp ve acı çekmeyi betimlemekte olup ölüme giden veya götüren bir süreci ifade eder. Ciğer kanının su olması tabiri, “*Ciğerim su oldu.*” manasına gelen ve ızdırıp çekme ifadesi olarak kullanılan Farsça “*Cigerem âb şod.*” (Tarlan, 1958, s. 13) sözünü de akla getirmektedir:

Ciger kanını gözlerün yürek odıyla su kıldı

°Acâyib kâr-hânedür niderler qar° u enbîki (66/4, 17r)

Bu beyitte şair, söyleyeceklerini bir imbik benzetmesi üzerinden dile getiriyor. Sevgilinin gözleri şairin yüreğini yakıyor ve ciğerindeki kan bu hararetle suya dönüşüyor. Bütün bunlar, bir imbik ve dağarcık ile damıtma işleminin yapıldığı bir atölyeyi çağırıştırıyor. Şairin yüreği de kanın sudan ayrıldığı bir yer olması dolayısıyla insanı hayrete düşüren bir atölye gibidir. Ciğer kanının suya dönmesi, sevgilinin gözleriyle şaire çektiği ızdırabın bir ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır.

vii) koç kılıç: “koş kılıç, çift kılıç”

Bu tabir, yalnızca bir tuyuğda geçmektedir. Emel Esin, çift kılıç veya çifte bıçak tabirlerine *koş-kılıç* ve *koş-bıçak* veya *kıskaç ve makas* adlarıyla Kâşgarlı Mahmud'da ve Uygur metinlerinde rastlandığını bildirmektedir (2004, s. 86). *Dîvânü Lugâti't-Türk'e* bakıldığında “*Koş kılıç kınka sığmas: Çifte kılıç bir kına sığmaz.*” atasözünde koş kılıç tabirinin geçtiği görülüyor (Kâşgarlı Mahmud, 2014, s. 154). Şekil itibarıyla çatal ağızlı bir şekle sahip olan koş kılıç, Hz. Ali'nin meşhur kılıcı “zülfikar”ı andırmaktadır:

Kağan aslanlar eger añrar-ısa

Añlaya her kim aña uğrar-ısa

Qanda egri var-ısa tütmağıl dağ

Şâ°ıka **koç kılıcı** toğrar-ısa (1145, 304v)

Tuyuğda şekli dolayısıyla sözü edilen koç kılıcın yıldırımla doğranmasından söz edilmesi, bu tür kılıçların yıldırımını çeken bir yönü olduğu hususunu da düşündürmektedir.

²⁵ Ayrıca bk. 290/3, 352/2, 627/2, 652/1, 663/3, 921/5, 936/1, 1055/4, 1127/2, 1155/1, 1163/4, 1191/3, 1290/1, 1291/1.

viii) kuşça cân:²⁶ “kuş gibi zayıf can”

“Kuş gibi zayıf, bir sıkımlık” manalarına gelen “kuşça”, sıfat olarak daima “can”la birlikte kullanılmıştır. “Kuşça can”, âşîğın canının sevgili karşısındaki zayıflığını ve güçsüzlüğünü ifade eder. Âşık, kuş gibi güçsüz canıyla ya sevgilinin aşkının ateşinde yanar ya da ona av olur:

Bu **kuşça cân** odına semender gibi girür

Zirâ ki hoş-durur başı anuñ hümâ-y-ıla (166/2, 38v)

Burada şair, kuş gibi zayıf canıyla semender gibi ateşe girdiğini ifade ediyor. Bilindiği üzere semender, ateşte yanmadığına inanılan masalsı bir hayvandır. Güçsüzlüğüne bakmadan âşîğın kendini ateşe atmasının sebebi olarak ise efsanevi bir kuş olan hümaya benzetilen sevgiliyle arasının iyi olması gösteriliyor.

ix) mugallaz andı içmek: “yemini kuvvetlendirmek, büyük yemin etmek”

Örnek verilen beyitte geçen ve “muğallaz” şeklinde tashih ettiğimiz kelime, Muharrem Ergin neşrinde “mugallat” olarak okunmuştur (1980, s. 412). TDK’nin (2020) tıpkıbasım neşrinde ise kelimenin imlasının معَلَّظ şeklinde olduğu görülmektedir. Söz konusu kelimenin “mugallat” olduğunu varsayarsak bunun *yanlış, hata* manalarındaki “galat”tan türetildiğini kabul etmemiz gerekir. Bu durumda “mugallat andı içmek” tabiri, *yalan yere yemin etmek* manasına gelir. Ancak bu mana beyte uygun düşmemektedir. Çünkü ikinci mısraya göre daha önceden edilmiş bir yemin vardır. Şair, bu yemine sadık kaldığını ve bu yemini kuvvetlendirmek istediğini dile getirmektedir. Arapçada “ğalleze’l-kaşem”, *yemini kuvvetli etmek, te’kid etmek* manasındadır (Erkan, 2012, s. 1742). Buradan hareketle bahse konu olan kelimenin “mugallaz” şeklinde okunması gerekmektedir. Muhtemelen gayın-ğ ve zı-ظ harflerinin noktaları müstensih tarafından unutulmuştur veya bilerek konulmamıştır:

Koluñı şungil elüme **muğallaz andı içelüm**

Ki dutalı senüñ elüñi dönmedüm yemîñüñden (1061/3, 233r)

TDV İslam Ansiklopedisi’ndeki *yemin* maddesinde de “çeşitli unsurlarla ağırlaştırılan yeminlere yemîn-i mugallaza” dendiği kaydedilmiştir (Boynukalın, 2013, C 43, s. 418).

x) nakş ber-âb: “su üzerindeki resim”

Devamlılık ifade etmeyen, kalıcılığı bulunmayan durumları belirtmek için kullanılan bir tabirdir. “Devamsız, sebatsız şey” (Muallim Nâcî, 1995, s. 908), “su üzerine yapılmış resim gibi süreksiz, devamsız olan şey” (Ayverdi, 2011, s. 2320) manalarına gelir. “Suda nakış urmak, nakş ber-âb bağlamak” gibi lafızlarla eylem ifadesi taşıdığı da görülür. Bunların ilki Farsçadaki “*nakş ber-âb zeden: sebatsız ve faydasız iş yapmak*”, ikincisi ise “*nakş ber-âb besten: beyhude iş yapmak, faydasız zahmet çekmek, boş yere çalışmak*” (Dehkhodâ, 1998, s. 22664-65) tabirlerini çağrıştırmaktadır. Ancak, geçtiği beyitlerde daima “göz” ve “hayal” kelimelerinin bulunması ve bunlarla ilgi kurulması sebebiyle bu tabirin eylem olarak “gözünde canlandırmak, gözünün önüne gelmek” anlamlarına gelecek şekilde kullanıldığı düşünülebilir:

²⁶ Ayrıca bk. 97/2, 255/1, 373/2, 677/3.

Gözümde vaşlı hayâli **suda urur nakş**
 Velî nireme baharsaň anuñ firākı tolu (457/3, 103v)
 Gözlerüm bağlar saçuñdan her gice
 Şubha degin neçe bir **nakş ber-âb** (494/4, 111r)
 Gözde hayâli hüşnüñüñ **nakş ber-âbdur** begüm
 Gönülünüzde hattuñuz yazdı cefâyı der-ğacer (554/3, 124v)

xi) nakş-ı hacer: “taş üzerindeki resim”

Sürekliği ve kalıcılığı olan durumları ifade etmesi bakımından *nakş ber-âb* tabirinin karşıt anlamlısı olarak düşünülebilir. Hiçbir zaman bitmeyecek olması dolayısıyla şairin/âşığın sevgiliye olan aşk ve muhabbeti ile sevgilinin âşığa çektirdiği ayrılık acısı ve ettiği cefalar taş üzerine işlenmiş resim gibi düşünülür:

Nakş-ı cemâli dilberüñ gözde hayâl bağladı
 Gönüline maħabbetüm **nakş-ı hacer** degül midür (22/2, 7v)
 Dilerem gönülünde bu maħabbet
 Ki **nakş** olup **taş üsünde** kazıla (544/6, 122r)
 Yazdı gönülünde şanasın hecr bitigin
Nakş eyledi ayrulığı ya°nî ki **ğacerde** (621/3, 139v)
 Vaqt-i seher ki gözlerüñ atdı yüregüme seher
 Dilde cefâmuzı hatuñ yazdı çü **nakş fi’l-ğacer** (678/1, 152r)

“Nakş-ı hacer” tabirinin geçtiği bazı beyitlerde kolay nakış kabul edip etmeme ve üzerine işlenen tasvirlerin kolayca yok olup olmaması bakımından taş ile mum arasında bir tezat ilişkisinin kurulduğu da görülmektedir:

Ger olam **müm** anuñ °ışkına sūdum ne ola
 Ki gönülünde tutar hecrümi çün **nakş-ı hacer** (63/3, 16r)
 Hicrân odına **taş** dağı ger oğrar olursa
 Her **nakş**ı qabül itmegi âsân ola çün **şem**° (355/12, 82r)

Yine bu tabirin geçtiği bazı beyitlerde “*ırmak, taşmak, taşta nakşeylemek, sûret*” gibi kelimelerin de kullanılması, dağlarda taş ve kayalar üzerine sevgilisinin resmini yapan ve ona süt getirmek için baştan başa sert kayadan oluşan Bîsütun dağı delen Ferhâd’ı akla getirmektedir. Dolayısıyla, özellikle şu beyitlerde bir Ferhâd mazmununa yer verildiğini söylemek mümkündür:

°ışk-ıla gönül seyl olıban taşta gerekdür
Nakş eyleye cân derdini her **taşta** gerekdür (301/1, 69r)
 Cānumda °ışkınuñ ırmağı taşta başladı
 Maħabbetini **kılır nakş taşta** başladı (465/1, 105r)
 °ışkumı şüretüne gönülünde eyle nakş
 Ki_aña zevâl yoğ Zîra **nakş-ı hacer**-durur (1193/4, 263r)

xii) nemek-âb saçmak: “tuzlu su saçmak, gözyaşı dökmek; hoşta gidecek sözler söylemek”

Farsçada tuz manasındaki “nemek”, aynı zamanda mecazi olarak “lütufl, melahat”; yani *güzellik* anlamına da gelir (Enverî, 1381, s. 7977). Arapçada da tuz manasındaki “milh”ten türetilen “melâhat” kelimesi, *güzellik* anlamına gelmektedir. *Kadı Burhaneddin Dîvânı*’ndaki pek çok beyitte, güzelliğinden ve hoşluğundan ötürü sevgilinin dudakları “tuzlu” olarak nitelendirilmiştir. Şairin bu tuzlu dudakların hasretiyle döktüğü gözyaşları da tuzludur. Şu iki beyit bu hususa örnek olarak gösterilebilir:

Nemek hâkımını bilür nola **gözüm**

Lebün-çün ahıdursa gözden Alis²⁷ (231/3, 53v)

Lebleri nemekîn-durur hem nemekîn gözüm yaşı

Çanda melâmet olsa hem lufl u milahlar arturur (1081/3, 237v)

Gözyaşının tuzlu olarak nitelendirilmesi hususuna bir başka beyitte “nemek-âb” sıfat tamlamasında rastlanmaktadır. Zira “tuzlu su” anlamına gelen bu tamlama ile “gözyaşı” kastediliyor olmalıdır. Ancak söz konusu beyitte geçen “saçmak” ve “leb” kelimelerini “nemek-âb” tamlamasıyla birlikte düşündüğümüzde mecazen *hoşa gidecek sözler söylemek* manasına gelen Farsça *nemek ez-la’l rîhten* tabirine (Enverî, 1381, s. 7977) benzer bir söyleyişin bulunduğu görülmektedir:

Oda yanar yüregüm **leblerüne** kıldı ümîd

Ki **saça** işbu oduma ola ki bir **nemek-âb** (475/8, 107v)

Şair, ateşte yanan yüreği için tek ümidinin sevgilinin dudakları olduğunu söylemektedir. Ancak onun dudaklarından dökülecek tatlı sözler yürek yangınına çare olabilecektir. Bu beyitteki “nemek-âb” tamlaması, ayrıca ateşi söndürmek için su veya tuz dökülmesini de çağrıştırmaktadır.

xiii) sayd-ı Harem:²⁸ “Harem avı”

“Harem” kelime olarak *herkesin girmesine izin verilmeyen, saygı gösterilmesi gereken yer* anlamına gelir (Ayverdi, 2011, s. 1203). Terim olarak ise Mekke ve Medine’de sınırları Hz. Peygamber tarafından belirlenen ve zararsız canlıların öldürülmesi ile bitki örtüsüne zarar verilmesinin haram kılındığı bölgeyi ifade eder (Öğüt, 1997, C 16, s. 127). Harem bölgesinde kan dökmek haramdır. Bu bölgeye gelen av hayvanları, ne kadar yiyecek ihtiyacı olursa olsun, incitilemez. Dolayısıyla harem bölgesi av hayvanları için güvenli bir alanı ifade etmektedir. (Şentürk, 2016, s. 189). Ayrıca *Kamus Tercemesi*’nde “sayd” için *Masîd manasındadır ki sayd ve şikâr olunmuş nesnedir. ‘Alâ-kavlin mümteni’ ve bî-mâlik olanına itlak olunur ki murâd vahşî ve helâl olan şikârdır.* açıklaması yapılmıştır (Mütercim Âsım, 1305, C 1, s. 1192). Buradan hareketle Harem bölgesine dâhil olan bir avın “sahipsizlik” vasfının ortadan kalkmasıyla artık vahşî ve helal sayılmayacağı; dolayısıyla öldürülmesinin yasak hâle geleceği manası da düşünülebilir:

²⁷ Ergin neşrinde (1980, s. 92) “eris” olarak okunan kelimenin, TDK’nin (2020) tıpkıbasım neşrine bakıldığında آرس şeklinde imla edildiği, sonradan ر harfinin üzerinin çizildiği görülüyor. Söz konusu kelimeye *Kâmûsu’l-A’lâm*’da (Şemseddin Sami, 1996, s. 309) tesadüf edilmektedir. Buna göre آرس yahut آليس şeklinde yazılan kelimenin okunuşu Alis olup Kızılırmak manasına gelmektedir.

²⁸ Ayrıca bk. 320/2, 817/2, 902/6, 1255/4.

Hüsnüñe şıgındı şanemâ bu delü gönül

Atmasun anı âhû gözün **şayd-ı Harem**dür (31/6, 10r)

Şair, sevgiliye seslendiği bu beyitte “deli” olarak nitelendirdiği gönlünün onun güzelliğine sığındığını dile getiriyor. Birinci mısradaki “hüs”ün karşılığı ikinci mısradaki “Harem”dir. Aynı şekilde “deli gönül”ün karşılığı da “sayd”dır. Harem’e sığınan avlar nasıl incitilmezse şair de sevgilinin ceylan gözünden güvende olmayı dilemektedir.

xiv) suyu yok²⁹: “değeri yok, kıymetsiz”

Çoğunlukla “âbı yoh” şeklindeki kullanımına tesadüf edilmektedir. *Âb* kelimesi, su anlamından başka istiare yoluyla “parlaklık, letafet; kıymet, itibar” anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır (Şükûn, 1984, s. 1; Mütercim Âsım Efendi, 2009, s. 1; Şu’ûrî Hasan Efendi, 2019, s. 363-64). Suyun canlıların hayatındaki kıymet ve öneminden ötürü kelimenin bu anlamları kazanmış olması muhtemeldir. Bu durumda “âbı/suyu yok” tabirinin “parlaklığı olmayan, cansız; değersiz, itibarsız” anlamlarında kullanılmış olduğunu söylemek mümkündür:

Yanağunuñ leb-i la’lün katında

Suyı yoh meger utanı kızarı (57/7, 15r)

Çeşmüm pür-âb u gözlerümün h’vâbı yoh-durur

Katuñda gözlerüm yaşınuñ **âbı yoh**-durur (119/1, 28r)

xv) ümîd (ekmek): “tohum (ekmek)”

“Ümîd” kelimesi, *Dîvân*’da geçen iki beyitte yaygın olarak bilinen “emel, arzu, umma...” anlamlarından farklı olarak, *tohum* anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Taranan sözlüklerde kelimenin bu anlamına şimdiye kadar tesadüf edilememiştir. Söz konusu beyitlerin ilkinde *toprak, ber-ser kılmak* ve *server olmak* sözleriyle toprağa konarak üzeri kapatılan bir tohumun bir süre sonra filizlenerek topraktan baş çıkarması hâli betimlenmiş; dolayısıyla “ümîd”e *tohum* anlamı yüklenmiştir:

Ayağün toprağın ber-ser kılırsam

Ümîdüm var olam dünyâda server (586/2, 131v)

İkinci beyitte ise *ekmek, hevâya vermek* ve *hürmen* kelimeleri bir arada kullanılarak toprağa tohum saçma ve topraktan elde edilen hasadın harman yerinde rüzgârla uçup gitmesi hâli betimlenmiştir. İlk örnekte olduğu gibi bu beyitte de “ümîd”, *tohum* anlamına da gelecek şekilde kullanılmıştır:

Ümîd ekdi gönülde ‘ışkı yârūñ

Velî virdi hevâya cümle hürmen (727/7, 163r)

xvi) vakti nâzik olmak: “vakti az kalmak, vakti daralmak”

“Nezaketli, zarif, ince, narin” gibi anlamlarda yaygın olarak kullanılan “nâzik” kelimesi, ayrıca *teng* manasına da gelmektedir (Mütercim Âsım Efendi, 2009, s. 545). “Teng”in ise “dar; sıkıntılı; yakın...” gibi anlamları vardır (s. 763). Ayrıca *Lugat-nâme*’de “vakt-i nâzük” tabirine yer verilmiş olup manası da *vakt-i teng* olarak belirtilmiştir

²⁹ Ayrıca bk. 236/5, 371/1.

(Dehkhodâ, 1998, s. 22134). Dolayısıyla *vakti nâzik olmak* tabiri bu durumda “*vakti azalmak, vakti daralmak*” manalarına geliyor olmalıdır:³⁰

Haṭṭuñ diler ki derdüme nüṣṣa kıla devā

Vaḳtüm çü nâzük oldı ṭabībe devāt irür (768/4, 171v)

Beyte göre sevgili, esasen sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri şairin derdine yani aşk hastalığına bir muska ile çare bulmayı istemektedir. Şair de bunun üzerine ondan “*Mademki vaktim azaldı, öyleyse bir an evvel hekime diviti ulaştır da hastalığımın çaresini yazsın.*” şeklinde bir talepte bulunmaktadır.

xvii) yürekte su koymamak:³¹ “yüreği yakmak; tâkatsiz bırakmak”

Şairin *Dîvân'*ındaki pek çok beyitte yürek veya ciğer, genellikle “su” ve “kan” ile birlikte anılmaktadır. *Yürekte su koymamak* tabirine de dört beyitte rastlanmaktadır. Manasının benzer olduğu düşünülen *yürekte kan koymamak* da iki beyitte geçmektedir.³² Örnek beyitlere bakıldığında yürekte suyun kalmaması durumu, yürek yangını neticesinde güçsüz düşmenin bir ifadesi olarak anlaşılabilir. Sözlüklerde bu manaya gelebilecek yalnızca “*âb der-ciger nîst: kuvvet ve kudreti yoktur, gerek cihet-i mâliyye gerekse veh-i âhar olsun.*” sözüne tesadüf edilmiştir (Şû'ûri Hasan Efendi, 2019, s. 133):

°İṣkuñ ḳomadı şâhâ hergiz **yüregümde su**

Bir hün-ı ciger ḳaldı şarf iderüz idrâra (314/5, 72r)

Bu beyitte şair, sevgiliye “Ey sultan!” şeklinde hitap etmektedir. Sevgilinin aşkı, şairin yüreğinde hiç su bırakmamıştır. Yani, aşk ateşi gönlünü yakıp kavurmuştur. Bu yüzden şair yaş yerine gözünden ancak ciğer kanı akıtabilir.

xviii) yüz suyunu yere dökmek:³³ “gururunu ayaklar altına almak”

“*Namus ve şeref, haysiyet, utanma duygusu, itibar, saygınlık*” (Özyaşamış Şakar, 2021, s. 300) manalarına gelen Türkçe *yüzsuyu* tabiri, Farsçadaki *âb-rû(y)* ile ortak bir kullanım alanına sahiptir. Ondan türetilen *yüzsuyu dökmek* tabiri de “*onuru sarsacak kadar yalvarmak*” (Tanyeri, 1999, s. 263), *yüzsuyunu hâke saçmak* ise “*şerefini, haysiyetini ayaklar altına almak; itibarını kaybetmek*” (Özyaşamış Şakar, 2021, s. 301) manalarına gelmektedir. Buna karşılık Farsçada da “*Âb-ı rûy âb-ı cûy nîst: Yüzsuyu ırmak suyu değildir, yüz suyunu dökme.*” (Şükûn, 1984, s. 15), “*âb-rûy-i kesî râ rîhten: bir kimseyi rezil rûsva etmek*” (Mu'în, 1381, s. 67), “*âb-ı rûy-i kesî râ [be hâk] rîhten: bir kimsenin itibarını zedelemek*” (Enverî, 1381, s. 27) tabirleri bulunmaktadır. Dolayısıyla “yüzsuyu” ile “yüzsuyunu (yere) dökmek” tabirlerinin Türkçede ve Farsçada kullanımlarının ortak olduğu göze çarpmaktadır:

Göñül **yüzi şuyını dökeseñ yire** çün sen

Ḥayâ-y-ıla °arâḳ eyleyüben gül-âb idesin (348/5, 80r)

³⁰ Bu tabiri, benzer bir lafızla Zâtî'nin (öl. 1547) şu beytinde de görmek mümkündür: *Büsbütün dünyâ deger bir yâr-i cânım var yine/Bir demî biñ yılca bir nâzûg zamânım var yine* | g. 1546/1 (Çavuşoğlu & Tanyeri, 1987, s. 291). “Nâzûg zamân” sözünün bu beyitte de “*dar zaman, kısıtlı vakit*” anlamlarına geldiği söylenebilir.

³¹ Ayrıca bk. 562/4, 647/4, 1037/2.

³² Bu tabir için bk. 29/3, 1012/1.

³³ Ayrıca bk. 863/7, 947/8, 1176/3, 1243/7.

Gül kıldı  arak yüzi suyını yire d kdi

ılalı nazar g l yüzün  sinde hay ya (473/5, 107r)

Hev n-ıla yüzümün suyını yire d kd m

Ten m oduņa yanıban t r b oldu t r b (493/5, 111r)

Y zsuyunu (yere) dökmek tabirinin geçti beyitlerde Şairin arak (ter) kelimesini kullanması da dikkat çekicidir. Çünkü “yüzsuyu” manasına gelen “ b-r ” kelimesinin bir anlamı da “arak”tır (Mu’ n, 1381, s. 67).

SONUÇ

Kadı Burhaneddin, XIV. yüzyılın sonlarında tertip edilen *D v n’ı* ile henüz kuruluş aşamasında bulunan Divan Şiirinin  nc  Şairlerinden biridir. 1294 gazel, 19 rubai ve 117 tuyuğdan oluşan ve dönemine göre epey hacimli kabul edilebilecek *D v n’ı*, hem Azerbaycan Türkçesine yakın olan dil hususiyetleri hem de edeb  malzeme bakımından zengin sayılabilecek muhtevası ile incelenmeye değer bir kültür hazinesi özelliği taŐmaktadır. Söz varlığı yönüyle dikkat çekici bir nitelik taşıyan eserde terimlerin ve tabirlerin kullanımında da önemli bir çeşitlilik görülmektedir.

Eserin muhteva yönüyle zenginliğini, Kadı Burhaneddin’in Őairlik gücünün yanında  lim ve devlet adamı kiŐiliđine de bağlamak mümkündür. Çünkü Şair, çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim almış ve siyasi kiŐiliđinden ötürü ömrünü mücadeleler içerisinde geçirmiŐtir. *D v n’da* savaş ve hukukla ilgili olarak dile getirilen hususlarda, sosyal hayata dair s yleyiŐlerde, çeşitli ilim alanlarına ait tabir ve terimlerin kullanımında onun bu kişiliğinin izlerini görmek mümkündür.

Kadı Burhaneddin’in Şiirlerinde kullandığı deyimler üzerine yapılmış bazı çalışmalar bulunmaktadır. Esasında klasik Őiirimizdeki belli bir temayı konu edinen çalıŐmaların pek çoğunda onun Őiirlerinden mutlaka alıntı yapılmıştır. Evvelki çalışmalarda ele alınmamıŐ tabirlerin tespit edilerek anlamlarının belirlenmesi ve çözümlenmesi bu çalışmanın konusunu oluŐurmaktadır.

Çalışma kapsamında tespit edilen otuz yedi tabirin on dokuzuna çeşitli kaynaklarda rastlanmıŐ, bunların manaları söz konusu kaynaklardaki Őekliyle verilmiştir. Bu grupta ele alınan *ağız ağız*, *diş kısmak*, *sol ağızlı*, *zer-i Ca’feri* gibi tabirlerin kullanımlarının nadir sayılabilecek nitelikte olduğu düşünülebilir.

Belirlenen tabirlerin geriye kalan kısmının manaları ise sözlüklerin ve örnek beyitlerin yardımıyla çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu grupta *muğallaz andı içmek* tabirinin anlamı metin tashihi yapılmak suretiyle bulunmuŐtur. Dolayısıyla tabirlerin çözümlenmesi esnasında yer yer mevcut okuyuŐların gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulduğu g r lm Őtir. Ayrıca * m d ekmek* tabirinde “ mit” kelimesinin “tohum” anlamına gelecek Şekilde kullanılması; *vakt-i n zik* tabirinde “n zik” kelimesinin “dar, az” anlamlarında kullanılması dikkate değer tespitler olarak üzerinde durulabilir.

Ele alınan tabirlerden bir kısmının mana bakımından Türkçe ve Farsçada ortak kullanımlarının bulunduğu g r lm Őtir. *Degnel göz* (Ő r-eŐm), *kağan aslan* (Ő r-i jiy n), *yüzsuyunu yere dökmek* ( b-r y-ı kes  r  be-h k r hten) gibi tabirler bu duruma örnek gösterilebilir. Şairin gazellerini konu edinen metin  z mlmelerinde bu durumun dikkate alınması fayda sağlayacaktır.

Netice itibarıyla *Kadı Burhaneddin Dîvânı* üzerinde anlama dayalı olarak yapılacak okumalarla mevcut metindeki eksikliklerin giderilmesi yanında kelimelerin, tabirlerin ve terimlerin farklı anlamlarının tespit edilmesi de mümkün olacaktır. Tabirlerin çözümlenmesi ise dil ve muhteva yönüyle oldukça zengin olan bu *Dîvân*'ın anlaşılmasında önemli bir rol oynayacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

Kadi Burhan al-Din is one of the prominent representatives of the Diwan poetry which was still at its preliminary stages in the 14th century. When the life of this poet with multi-dimensional personality is examined, his statesmanship, scholarship and poetry are prominent. Kadi Burhan al-Din, who acquired his fame through his positions such as Kadi and Vizier, is also the founder of the state that bore his own name. However, his literary personality is also worth examining besides his political career. With its language and nature, *Dîvân*, copied in 1394, is quite important for our literature.

For several factors, some of the poems of Kadi Burhan al-Din exhibit a characteristic that is hard to understand at first. The language used in his poems, the spelling of the manuscript copy of *Dîvân*, fine imagination and some elements of material culture can be counted among these factors. As he also had a scholarly character, one needs to have preliminary information on certain subjects to delve into his poems.

In language and literary studies, Kadi Burhan al-Din is among the poets who are most prominently exemplified. *Dîvân*, composed of 1294 ghazals, 19 rubais and 117 tuyughs, can be considered a quite voluminous work for its period. The work has a rich content also in terms of material culture elements, expressions, terms, etc. The subject of this study is to analysis of 37 expressions included in *Dîvân of Kadi Burhan al-Din* and that were not handled in previous academic studies. 19 of these expressions were explained superficially by using dictionaries and dictionary-like sources. The remaining 18 were discussed and analyzed in detail.

The expressions in the study are handled in two different groups as mentioned above. The expressions specified in the first group, such as "ağız ağız, dış kısmak, sol ağızlı, zer-i Ca'ferî" are lesser known/used expressions in Diwan poetry. "Mugallaz andı içmek", an expression discussed in the second group, is identified, and interpreted via text proof method. Therefore, it has been identified that there was a need for review on some readings in *Dîvân*. The fact that *ümit* in "ümîd ekmek" was also used to mean "tohum" (seed) or *nâzik* in "vakt-i nâzûk" was also used to mean "dar, az" (narrow, less) can be counted as important determinations of this study. Also, it has been identified that some expressions were in common with Persian. Expressions such as "Degnel göz (şûr-çeşm), kağan aslan (şîr-i jiyân), yüz suyunu yere dökmek (âb-rûy-ı kesî râ be-hâk rîhten)" can be examples of this.

New readings on *Dîvân of Kadi Burhan al-Din* will satisfy the deficiencies in the current literature and allow the identification of different meanings of words, expressions, and terms. The analysis of these expressions will play an important role in understanding *Dîvân*.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muafır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yok.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Ahmet Rifat (2004). *Lügât-ı tarihiyye ve coğrafîyye* (C 3-4). Ankara: Keygar Neşriyat.
- Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehce-i Osmânî* (R. Toparlı, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1: Atasözleri sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Alemdar, E. (2020). Kadı Burhaneddin Divanının iki yeni tıpkıbasımı Kadı Burhaneddin Ahmed, Kadı Burhaneddin Divanı yeni tıpkıbasım. Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, 2019; Kadı Burhaneddin Ahmed, Kadı Burhaneddin Divanı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020. *Türkiyat Mecmuası*, 30(2), 811-816. doi: 10.26650/iuturkiyat.836281.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli büyük Türkçe sözlük* (C 2). İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Bakırcı, F. (2018). Kadı Burhaneddin Divanı'nda okçulukla ilgili unsurlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61), 41-55. doi: 10.17719/jisr.2018.2894.
- Boynukalın, E. (2013). Yemin. *TDV İslam ansiklopedisi* (C 43, s. 417-420). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çakır, M. S. (2021). Aşk meydanında canını ortaya koymak yahut klasik Türk şiirinde bir deyim: "Baş oynamak". *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45(1), 49-66. Erişim adresi: <http://cujos.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/issue/63165/931877>.
- Çavuşoğlu, M. & Tanyeri, M. A. (1987). *Zâti Dîvânı* III. Cild. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dehkhodâ, A. E. (1998). *Loghatnâme (Encyclopedic dictionary)* (vol. 14) (M. Mo'in & J. Shadidi, Eds.). Tehran: Tehran University Publication.
- Enverî, H. (1381). *Ferheng-i bozorg-i sohen* (C 1, 8). Tehran: İntişârât-ı Sohen.
- Eren, H. (2020). *Eren Türk dilinin etimolojik sözlüğü (ETDES)* (Ş. H. Akalın, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Erkan, A. (2012). *El-Beyan Arapça-Türkçe büyük sözlük*. İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk sanatında ikonografik motifler*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Eyüboğlu, E. K. (1975). *Şiirde ve halk dilinde atasözleri ve deyimler* (C 2). İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık.
- Gedik, N. (2022). *Ṭâli 'î Türkçe Dîvân [İnceleme-tenkitli metin-açıklama ve notlar]*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Gölpınarlı, A. (2004). *Tasavvuftan dilimize geçen deyimler ve atasözleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- İpek, A. (2019). Klasik Türk şiirinde Kirmân şehri ve onunla ilgili Farişî bir mecâz-ı örfî: Zîre be-Kirmân. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 46, 111-127. Erişim adresi: <http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/view/1385>.
- Kara, M. & Karadoğan, A. (2014). *Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi deyimler sözlüğü*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Kartal, Y. (2020). *14. yüzyıl Anadolu sahası şairlerinden Kadı Burhaneddin, Ahmedî ve Hoca Dehânî'de atasözleri ve deyimler* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>.
- Kâşgarlı Mahmud (2014). *Dîvânü Lugâti't-Türk* (A. B. Ercilasun & Z. Akkoyunlu, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaymaz, Z. (2021a). Kadı Burhaneddin Divanı'ndaki bir gazel üzerine. *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi (AY-TBD)*, 7(12), 141-150. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atb/issue/61203/880549>.
- Kaymaz, Z. (2021b). Tıpkıbasımının yeniden yayınlanması münasebetiyle Kadı Burhaneddin Divanı'nda yeni okuyuşlar. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 1632-1645. doi: 10.34083/akaded.1016712.
- Kazan Nas, Ş. (2017). Oğuz Türklerinden bugüne gelen Türk kültürünün izinden: Klâsik Türk şairlerinin dilinden and içmek. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117(230), 133-148. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/tda/issue/59792/862748#article_cite.
- Kırbiyık, M. (2018). Kadı Burhaneddin'in şiirlerinde savaş ile ilgili hususlar. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3, 155-177. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sema/issue/41285/455744>.
- Mehmed Salâhî (2019). *Kâmûs-ı Osmânî* (C 2) (Ali Birinci, Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Mu'in, M. (1381). *Ferheng-i Mu'in* (C 1). Tehran: İntişârât-ı Adenâ.
- Muallim Nâcî (1995). *Lugât-ı Nâcî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Mütercim Âsım (1305). *El-Okyanusu'l-basît fi tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît* (C 1, 2, 3). İstanbul: Matbaa-i Bahriye - Cemal Efendi Matbaası.
- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı katı* (M. Öztürk & D. Örs, Haz.). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ni'metu'llâh Ahmed (2015). *Lügat-i Ni'metu'llâh* (A. İnce, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Onay, A. T. (2000). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı* (C. Kurnaz, Haz.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öğüt, S. (1997). Harem. *TDV İslam ansiklopedisi* (C 16, s. 127-132). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Örs, D. (2009). Siyâvuş. *TDV İslam ansiklopedisi* (C 37, s. 308-309). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özdil, H. (2018). Kadı Burhaneddin Divanı'nda toprak ile ilgili hâksâr ifadesinin kullanımı ve düşündürdükleri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 1105-1109. doi: 10.18506/anemon.408049.
- Özdil, H. (2019). *Kadı Burhaneddin Divanı yeni tıpkıbasım*. Ankara: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.
- Özyaşamış Şakar, S. (2021). *Eski Türkiye Türkçesinin deyimler sözlüğü*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Steingass, F. (2005). *A comprehensive Persian-English dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şemseddin Sami (1996). *Kâmûsu'l-a'lâm* Tıpkıbasım (C 1, 4). Ankara: Kaşgar Neşriyat.
- Şemseddin Sami (2020). *Kâmûs-ı Türkî* (H. Duyar & M. Gülmez, Haz.). Konya: Palet Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı şiiri kılavuzu 1*. İstanbul: OSEDAM.
- Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı şiiri kılavuzu 2*. İstanbul: OSEDAM.
- Şentürk, A. A. (2019). *Osmanlı şiiri kılavuzu 3*. İstanbul: OSEDAM.
- Şu'ûrî Hasan Efendi (2019). *Ferheng-i Şu'ûrî* (C 1, 3) (O. Yılmaz, Haz. & D. Örs, Ed.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Şükûn, Z. (1984). *Farsça-Türkçe lûgat gencinei güftar ferhengi Ziya* (C 1, 2). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Tanyeri, M. A. (1999). *Örnekleleriyle divan şiirinde deyimler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1958). Kadı Burhaneddin'de tasavvuf. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C VIII, 8-15. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Tarlan, A. N. (1998). *Fuzûlî Divanı şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- TDK-Türk Dil Kurumu (1944). *Kadı Burhaneddin Divanı tıpkıbasım*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK-Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama sözlüğü* (C 2, 3, 4, 5). (Ö. A. Aksoy & D. Dilçin, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK-Türk Dil Kurumu (2020). *Kadı Burhaneddin Divânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tokmak, A. N. (2001). *Telaffuzlu Türkçe-Farsça ortak deyimler sözlüğü*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tören, H. (2000). Kadı Burhaneddin Divanında bazı yeni okuyuşlar. *İlmî Araştırmalar Dergisi*, (9), 209-219. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fsmiadeti/issue/6486/85858>.
- Üçer, M. (1997). Kadı Burhaneddin Divânı'ndaki atasözleri ve deyimler üzerine. A. Aktaş-Yasa & S. Okay-Atılğan (Haz.). *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri* (4-7 Eylül 1989) içinde (s. 269-296). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Vankulu Mehmed Efendi (2015). *Vankulu lugati* (C 2). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yontar, M. H. (1995). *Kadı Burhâneddin Divânı'nın tahlili* (Doktora tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi.